

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕДІАЦІЇ У ПРОЦЕДУРІ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

USE OF ELEMENTS OF MEDIATION IN THE DISPUTE SETTLEMENT PROCEDURE WITH THE PARTICIPATION OF A JUDGE IN A CIVIL PROCESS

Маліннікова Д.К., старший викладач
кафедри правознавства та фінансів

Полтавський інститут економіки та права

Досвід європейських країн свідчить про те, що застосування альтернативних методів врегулювання спору позитивно впливає на розвиток судової системи загалом. В процесуальному законодавстві багатьох країн, обов'язковим є застосування альтернативних методів вирішення спорів. Як от, в Англії, пропозиції з врегулювання спору забезпечується присудженням певних судових витрат на сторону у випадку її відмови прийняти пропозицію по врегулюванню спору. Або в Німеччині де судді – посередники, в тому числі, повинні пропонувати сторонам процедуру врегулювання спору, де можуть використати навички медіатора, та це закріплено процесуальним законодавством.

Шлях України до інтеграції національного законодавства до європейського в частині запровадження альтернативних методів вирішення спору розпочався ще в травні 2006 року з Указу Президента України №361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» і продовжується і на даний час.

Інститут врегулювання спору за участю судді, є окремим у напрямку альтернативного вирішення спору, який має на меті врегулювати спір між сторонами за активного сприяння та координації з боку судді. Здійснюючи свою адвокатську практику в тому числі і з представництвом інтересів в судах, завжди хотілось прийняти участь у процедурі врегулювання спору за участі судді, для набуття практичного досвіду і чіткого розуміння процесу, проте за увесь час судових спорів, судді навіть не пропонували такий альтернативний метод вирішення спору і не зважаючи на доведену ефективність даного інституту, він все ж не набув значного поширення при розгляді справ у національних судах. Саме тому, у даній статті ми розберемо використання яких елементів з процедури медіації було б доцільно застосувати під час проведення процедури врегулювання спору за участю судді аби забезпечити її ефективність.

Ключові слова: альтернативні методи вирішення спору, врегулювання спору за участю судді, медіація.

The experience of European countries shows that the use of alternative dispute resolution methods has a positive effect on the development of the judicial system in general. In the procedural legislation of many countries, the use of alternative dispute resolution methods is mandatory. For example, in England, settlement offers are secured by awarding certain legal costs to a party in the event of its refusal to accept a settlement offer. Or in Germany, where judges, being mediators, must offer the parties a dispute settlement procedure, where they can use the mediator's skills, and this is enshrined in procedural law.

Ukraine's path to the integration of national legislation with European legislation in terms of the introduction of alternative dispute resolution methods began in May 2006 with the Decree of the President of Ukraine No. 361/2006 "On the Concept of Improving the Judiciary to Establish a Fair Court in Ukraine in Accordance with European Standards" and continues to this day. The institute of dispute settlement with the participation of a judge is separate in the direction of alternative dispute resolution, which aims to settle the dispute between the parties with the active assistance and coordination of the judge. Carrying out my legal practice, including with the representation of interests in courts, I always wanted to take part in the dispute settlement procedure with the participation of a judge, in order to gain practical experience and a clear understanding of the process, but during all the litigation, the judges did not even offer such an alternative method of dispute resolution, and despite the proven effectiveness of this institution, it still does not become widely used in the consideration of cases in national courts. That is why, in this article, we will analyze the use of which elements from the mediation procedure would be appropriate to use during the dispute settlement procedure with the participation of a judge in order to ensure its effectiveness.

Key words: alternative methods of dispute resolution, dispute settlement with the participation of a judge, mediation.

Повномасштабна війна в країні, що розпочалась 24 лютого 2022 року, ще більше підняла на поверхню ряд проблем, які і до цього існували в судовій системі та на наше глибоке переконання, продемонструвала усю недосконалість судової системи та необхідність впровадження саме альтернативних методів врегулювання спору. В умовах воєнного стану велика кількість справ у суді відкладаються, що пояснюється особливостями роботи судів в умовах воєнного стану. 24.02.2022 РСУ прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ», серед яких зазначено, що навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану робота судів не може бути припинена, але необхідно зважати на особливості, які існують в умовах загрози життю та здоров'ю учасників судового процесу.

Реальний, швидкий розгляд справи, а отже отримання позитивного рішення, на даний час унеможливується. При тому, не слід забувати, що до моменту війни в судах не вистачало 30 відсотків суддів. Кадровий дефіцит призводив до суттєвого збільшення навантаження на працюючих суддів, негативно впливав на оперативність та якість розгляду справ, а також на кількість невирішених спорів.

В той же час велику кількість справ, що перебувають у провадженні судів, можливим було б вирішити за допомогою альтернативних методів вирішення спору до якого можна віднести і врегулювання спору за участю судді. На даний час серед юристів – практиків та науковців і досі точаться дискусії щодо даної процедури та її ефективності. Майже сім років існування даного інституту та аналіз судової практики показують нам, що судді і досі не поспішають приймати участь у врегулюванні спору за їх безпосередньої участі.

Процедура врегулювання спору за участю судді з'явилась після прийняття нових процесуальних кодексів у 2017 році, в тому числі Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) було доповнено статтею ст. 201, відповідно до якої підставою проведення процедури врегулювання спору за участю судді є згода сторін, висловлена до початку розгляду справи по суті і лише за умови, що у справу не вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Таку згоду учасники справи мають висловити під час підготовчого засідання і відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК України саме на суд покладено повноваження з'ясувати, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді, у разі згоди

учасників справи, відповідно до п. 14 ч. 2 згаданої статті суд встановлює строки та порядок врегулювання спору за участю судді за наявності згоди сторін на його проведення. У разі досягнення сторонами згоди щодо проведення процедури врегулювання спору за участю судді, суд щодо цього постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі (ч. 1 202, п. 5 ч. 1 ст. 251 ЦПК України).

Нами було проаналізовано аналітичну інформацію, щодо стану здійснення цивільного судочинства, що проводився Верховним судом та отримано дані, що упродовж 2022 року місцевими судами постановлено лише 24 ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді та 28 про його припинення (у 2021 році ці показники становили по 66), із яких лише у 3 досягнуто примирення між сторонами (у 2021 році – 12), а 22 передано на розгляд іншому судді (у 2021 році – 47). Це надзвичайно низький показник використання судами такого механізму, як урегулювання спору за участю судді, особливо якщо брати до уваги загальні цифри наведені у даному ж аналітичному оглядачі Верховного суду, щодо кількості справ, які перебували в провадженні у місцевих загальних судах, так у 2022 році на розгляді у місцевих загальних судах (місцеві суди) перебувало понад 916 тис. позовних заяв, заяв, скарг, подань, клопотань, судових доручень та справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, із них надійшло – 649 тис. (що на 550,1 тис., або на 46% менше порівняно з 2021 роком), у тому числі, 5,5 тис. – після скасування судового рішення судом апеляційної чи касаційної інстанції, тоді як у 2021 році цей показник становив 9,1 тис. Кількість справ і матеріалів, розглянутих у порядку цивільного судочинства, становила 685 тис., або 74,8% від загальної кількості справ і матеріалів, що перебували на розгляді. Із задоволенням позову (заяви, клопотання, подання, скарги) та виконанням судових доручень розглянуто 484 тис. справ, або 70,6% від загальної кількості розглянутих справ і матеріалів [1].

Чому ж тоді судді не використовують можливість застосувати процедуру урегулювання спору за участі судді у цивільному судочинстві з врахуванням такого значного навантаження на судову систему та такої великої кількості справ, що надходять на розгляд до місцевих судів. Так А. О. Лесько, суддя Верховного Суду зазначає, що процедура урегулювання спору за участю судді, є недостатньо законодавчо врегульованою, а тому серед суддів, правників та науковців і досі виникає багато питань, щодо практичного механізму її реалізації. В тому числі і щодо статті 203 ЦПК України, яку автор зазначає, як недосконалу [2].

Автор Ніна Кучерук розбираючи у статті питання чому не діє урегулювання адміністративного спору за участю судді зазначає, «ще однією з можливих причин нечастого застосування розглядуваного процесуального інституту є відсутність у багатьох суддів спеціальних знань та навичок «судді-медіатора». І, хоча в Україні відповідні навчання проводять часто, не всі судді беруть участь у таких тренінгах. Насамперед це обумовлено тим, що законодавець не вимагає від суддів наявності спеціальної підготовки та навичок урегулювання спорів за їхньою участю» [3].

Окремі проблеми визначення повноважень судді у процедурі врегулювання спору за участю судді піднімає Зельдіна О. На її переконання законодавець був непослідовним, надаючи судді повноваження з'ясувати підстави та предмет позову, звертати увагу на актуальну судову практику, пропонувати сторонам шляхи мирного врегулювання спору, але при цьому забороняючи йому надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі. Пропонування можливих врегулювання спору саме собі передбачає надання певних юридичних порад [4, с. 4].

Давайте розберемо, яким чином Цивільно процесуальний кодекс України закріпив процедуру урегулювання

спору за участю судді, для кращого розуміння даної процедури та її суті, а також розуміння де саме було б доцільно використати елементи медіації. Глава 4 ЦПК України, містить назву врегулювання спору за участю судді та містить статті 201–205, які закріпили процесуальні особливості проведення урегулювання спору за участю судді. Багато науковців та суддів нарікають, що дана процедура недостатньо процесуально врегульована, а на нашу думку, це навпаки є позитивним моментом, адже зайві законодавчі рамки тільки перенавантажили дану процедуру та обмежили б свободу дій сторін та самого судді, своєрідна гнучкість процесу, як раз покликана викликати довіру у людей та налаштованість на урегулювання спору в певній неформальній обстановці. Відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦПК України, врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Тобто, як ми бачимо при врегулюванні спору за участю судді, як і в процедурі медіації важливу роль відіграє добровільність, взаємна згода та бажання обох сторін спробувати урегулювати конфлікт, адже якщо одна із сторін проти мирного урегулювання, то така процедура не проводиться. Якщо подивитись на судову практику, то судді відмовляють у задоволенні клопотання на урегулювання спору за участю судді за відсутності згоди обох сторін з формулюванням «На підставі викладеного, враховуючи відсутність спільної згоди всіх сторін на врегулювання спору за участю судді, а отже, і відсутність підстав вважати, що дотримані інтереси всіх сторін при врегулюванні спору, суд вважає за необхідне відмовити у задоволенні клопотання про врегулювання спору за участю судді.» (Ухвала Заводського районного суду м. Миколаєва від 04.11.2021 року справа № 487/5217/21). На наше переконання, тут можливим є використання елементів запрошення в медіацію, які використовує медіатор на стадії підготовки та запрошення до медіації. А саме чітке повідомлення сторонам про саму суть процедури урегулювання спору, формат проведення зустрічей з сторонами та спілкування з ними, не існує жодних обмежень щодо форми повідомлення про медіаційну процедуру та її етапи, метою премоделіації є як раз зацікавити сторону у можливому альтернативному вирішенні конфлікту та визначити ступінь медіабельності спору, саме чи доцільним взагалі буде медіація в тому чи іншому спорі. Так само і в процедурі урегулювання спору за участю судді, доцільним було б пропонувати та повідомляти сторонам наявність такої процесуальної можливості урегулювати спір ще до початку його розгляду та надавати інформацію про переваги такого методу урегулювання спору. В тому числі, як одним із методів заохочення сторін, можна використати і можливість часткового повернення суми судового збору. Так, у ч. 3 ст. 7 ЗУ «Про судовий збір», визначено, що у разі укладення мирової угоди до прийняття рішення у справі судом першої інстанції, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем до початку розгляду справи по суті суд у відповідній ухвалі чи рішенні у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 50 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову, а в разі якщо домовленості про укладення мирової угоди, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто сторонами за результатами проведення медіації – 60 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову. Нарівні з поверненням судового збору, як одну з переваг можна зазначити процесуальну економію часу для вирішення справи, адже цивільне процесуальне законодавство України передбачає, що врегулювання спору за участю судді проводиться впродовж розумного строку, але не більше 30-ти днів із дня постановлення ухвали про його проведення (ч. 1 ст. 205 ЦПК України). Строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженням не підлягає. З врахуванням даних норм, можна зробити

висновок, що у сторін є лише місячний термін для того аби за допомогою судді – медіатора досягти згоди та урегулювати спір, що звісно є позитивним аспектом в частині отримання швидкого вирішення спірних питань, без витрат часу та емоційної складової.

Проте, як свідчить сама судова практика, на підготовчому судовому засіданні, там де воно проводиться, судді не зазначають про наявну можливість сторін урегулювати спір за участі судді, хоча, як ми вже зазначали, застосовуючи положення ст. 197 ЦПК України, в підготовчому судовому засіданні, судді повинні з'ясувати усі ці обставини.

Якщо розглядати варіант в якому обидві сторони надали згоду на проведення процедури урегулювання спору за участі судді, то доцільним буде надати роз'яснення сторонам в частині проведення спільних та окремих зустрічей. Відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦПК України, спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді, закриті наради – за ініціативою судді окремо з кожною із сторін.

В процедурі медіації, медіатор на першій спільній зустрічі з сторонами, повідомляє про принципи медіації, про сам процес медіації та порядок проведення спільних та окремих зустрічей. Доцільним було б і під час процедури урегулювання спору розпочати саме з надання роз'яснень судом формату проведення процедури і тут можна було б також звернути увагу на основні принципи:

- Добровільність процесу, який відбувається за згодою обох сторін та може бути припинений за заявою сторони.

- Конфіденційність, адже інформація яку суддя отримує під час спілкування на закритих зустрічах, повинна розголошуватись лише за згодою сторони, окрім того, під час процедури урегулювання спору за участю судді не ведеться відеофіксація та сторони також не можуть вести запис за допомогою технічних засобів.

- Принцип неупередженості судді під час проведення процедури урегулювання спорів, в тому числі і шляхом відсутності повноважень надавати консультації та поради сторонам щодо їх спору.

- Прийняття рішення виключно сторонами по справі, та не перекладання цього обов'язку на самого суддю.

Бажано було б роз'яснити і порядок проведення закритих (окремих зустрічей) та пояснити мету їх проведення, час, який повинен бути виділений у рівній мірі для кожної із сторін, та те, що на даних окремих зустрічах суддя може з'ясувати ті питання, які сторони можливо не можуть відкрито озвучити на спільних зустрічах. Медіатор завжди працює не з позиціями сторін, а саме з інтересами, які він виявляє шляхом постановки в тому числі «правильних питань», саме цей навик і потрібно використовувати під час урегулювання спору за участю судді. На наше переконання, окремі зустрічі з сторонами це потенційна можливість попрацювати з інтересами сторін в неформальних обставинах, та на підставі встановленого вже пропонувати можливі варіанти мирного урегулювання спору. Звісно, тут перепорою може стати відсутність у судді необхідних інструментів, якими, як правило, володіє медіатор, в тому

числі і правильністю постановки запитань – відкритих, закритих, збору тем для обговорення та встановлення довіри, що є нетиповим для судді, який виступає завжди незалежним арбітром та не повинен вести жодних неформальних зустрічей з сторонами.

І тут, на нашу думку, влучним є висловлювання Ярослава Головачова, Голови Київського апеляційного суду, який вказав, що проблема полягає в тому, що цивільне процесуальне законодавство України чітко регламентує всі процесуальні дії судді, який здійснює правосуддя і завершує розгляд справи проголошенням судового рішення. Разом з тим, запроваджуючи інститут врегулювання спору за участю судді, тобто проведення поза судовим розглядом нарад сторін за участю судді, законодавець не забезпечив суддів відповідним інструментом та навичками, за допомогою яких така процедура могла б бути успішно проведена [5].

Окрім того, самі сторони через брак довіри, також мають опасіння, що такі неформальні окремі зустрічі з суддею можуть призвести до певних корупційних ризиків. Так, згідно з дослідженнями Центра Разумкова, за вересень 2023 року, де було опитано 2016 респондентів, більшість респондентів висловлюють недовіру судам (судовій системі загалом) (70%), що є надзвичайно великим показником [6]. У процедурі медіації, побудова довіри на тривірневному рівні – до медіатора, до процесу, до сторін, є базовим для того аби процес медіації був успішним. Така ж ситуація і з урегулюванням спору за участю судді, без довіри та реального бажання сторін урегулювати спір, даний процес приречений на невдачу.

Висновок. Ідея про можливість примирення в суді за допомогою кваліфікованого посередника, яким може бути і суддя, завжди існувала в зарубіжній судовій практиці. Проте застосовувався традиційний підхід, при якому основною функцією суду визначалося саме здійснення правосуддя, тобто вирішення спору по суті, а не врегулювання конфлікту. Разом з тим в умовах кризи сучасного цивільного процесу та наростання наслідків широкого доступу до суду суттєво збільшилося навантаження на суди. Зважаючи на це, подальше вирішення проблем правосуддя без зміни підходів до розуміння його основної функції стало вкрай складним [7].

Врегулювання спору за участі судді за своєю сутністю не є медіацією, але має з нею як спільні риси, так і відмінності. Проте, використовуючи певні елементи та інструменти з медіації, які використовує сам медіатор під час роботи, судді змогли б більш ефективно впливати на вирішення спору та його урегулювання та розуміти свою роль та завдання у цьому процесі, а відповідно більше заохочувати сторони до процедури урегулювання спору за участю судді і популяризувати культуру мирного вирішення конфліктів. Нові підходи до розуміння ролі судді не лише як арбітра, а й судді – медіатора, позитивно вплинула б на сам судовий процес загалом, та ефективність судового розгляду справ шляхом формування належного рівня довіри до суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд стану здійснення цивільного судочинства у 2022 року, здійснений Верховним Судом. С. 3–6. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/2022_analiz_KCS.pdf.
2. Лесько А. О. Врегулювання спору за участі судді: Проблеми і перспективи. Правова держава. 2019 р. № 34. DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/24112054.2019.34.169533>.
3. Кучерук Н. Врегулювання адміністративного спору за участю судді: чому не діє? URL: <https://zib.com.ua/ua/139127.html>.
4. Зельдіна О. Новели судової реформи: позитивні та негативні наслідки. Юридичний вісник України. 27 жовтня – 9 листопада 2017 р. № 43–44 (1164–1165). С. 4–5.
5. Головачев Я. Врегулювання спорів за участю судді: «Що?» і «Як?» Юридична Газета. № 9 (715). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vregulyuvannya-sporiv-za-uchastyu-suddi-shcho-i-yak.html>.
6. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Ставлення до проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни (вересень 2023р.) Центр Разумкова. 11 жовтня 2023 року. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-provedennia-zagalnatsionalnykh-vyboriv-v-ukraini-do-zavershennia-viiny-veresen-2023r> (дата звернення 26.01.2024 року).
7. Противень С. Примирення сторін vs вирішення справи. Нова роль суду у вирішенні конфліктів. 25 січня 2018 р. № 3. URL: https://sk.ua/wpcontent/uploads/sk_files/primirennya_storin_vs_virishennya_spravi.pdf.